

PIOTR STEFAN WANDYCZ (1923–2017)

Profesor Piotr Wandycz był jednym z najbardziej znanych i cenionych humanistów polskich na uchodźstwie. Zyskał trwale miejsce i duży prestiż w środowisku intelektualnym amerykańskim i polskim — emigracyjnym oraz krajowym.

Piotr Stefan Wandycz¹ urodził się 20 września 1923 w Krakowie. Był synem Damiana Stanisława Wandycza i Stefanii z Dunikowskich². Do wybuchu II wojny światowej mieszkał we Lwowie, gdzie zdał małą maturę. Po agresji ZSRR na Polskę jego rodzina przekroczyła granicę polsko-rumuńską, udając się do Francji. Tu w 1941 roku zdał dużą maturę w Polskim Liceum im. Cypriana Norwida w Villard de Lans w nieokupowanej strefie Francji. W latach 1941–1942 studiował na uniwersytecie w Grenoble. W 1942 przedostał się do Wielkiej Brytanii i wstąpił do Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Służbę wojskową zakończył w stopniu podporucznika. Po wojnie pozostał na emigracji. Ukończył Uniwersytet w Cambridge, gdzie uzyskał licencjat (BA) i magisterium (MA). Następnie naukę kontynuował w London School of Economics and Political Science, gdzie w 1951 uzyskał doktorat (Ph.D.) na podstawie rozprawy przedstawiającej wkład dziewiętnastowiecznej francuskiej i brytyjskiej myśli liberalnej do teorii stosunków międzynarodowych. Równolegle (1950–1951) brał udział w trwających trzy semestry warsztatach nowo otwartego Kolegium Europejskiego w Brugii.

¹ Podstawowa literatura: *Piotr Wandycz*, [w:] *Polak w świecie. Leksykon Polonii i Polaków za granicą*, Warszawa 2001, s. 332; H. Bułhak, *Piotr Wandycz. Historyk Polski na emigracji i w ojczyźnie*, Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej 1995 t. 30, s. 14–16; A. Nowak, *Wandycz Piotr Stefan* [w:] *Emigranci o sobie*, Arka 1985 nr 15, s. 46–49; tenże, *Emigracja „drugiego pokolenia”. Refleksje i pytania na marginesie biografii Piotra Wandycza i Leopolda Łabędzia*, Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej 2015 t. 50 z. 1, s. 103–117; *Wandycz Piotr Stefan*, [w:] *Villardczycy. Słownik biograficzny*, red. E. Stączek, Wrocław 2000; R. Habielski, *Piotr Wandycz*, [w:] *Leksykon kultury polskiej poza krajem od roku 1939*, red. K. Dybciak, Z. Kudelski, t. 1, Lublin 2000, s. 459–460; M. Biskupski, N. Pease, A. Cienciała, *Piotr S. Wandycz: pionier badań w Ameryce nad dziejami Polski i Europy Środkowo-Wschodniej*, Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej 1995 t. 30 s. 5–13; *O federalizmie i emigracji. Reminiscencje o rzeczach istotnych i błahych*, rozmowy przeprowadził S. Łukasiewicz, Lublin 2003; P. Wandycz, *Emigracyjny historyk*, Nauka Polska — jej Potrzeby i Rozwój 2004, s. 41–61; M. Szczerbiński, *Od polityki do historii. Zarys biografii Piotra Stefana Wandycza*, [w:] *Studia z dziejów Polski i Europy w XIX i XX wieku. Księga dedykowana Profesorowi Piotrowi Stefanowi Wandyczowi*, red. J. Faryś, R. Nir, M. Szczerbiński, Gorzów Wielkopolski 2004, s. 7–12; *Piotr Wandycz. Historyk, emigrant, intelektualista. Zbiór rozpraw*, red. M. Kornat, S. M. Nowinowski, R. Stobiecki, Bydgoszcz 2014. Biogram mojego autorstwa na stronach portalu Paryska Kultura <http://www.kulturaparyska.com/pl/ludzie/typ/historycy/piotr-stefan-wandycz> [Dostęp: 15.11.2018].

² Autorem doskonałej monografii o Damianie Wandyczu jest M. Wołos („*Ojczyźnie służy*”). *Damian Stanisław Wandycz (1892–1974)*, Belchatów–Kraków–Warszawa 2015).

W grudniu 1951 wraz z bratem i siostrą przeniósł się ze względów rodzinnych do Stanów Zjednoczonych (przebywający w Ameryce od 1944 roku ojciec wymagał opieki). Od połowy 1952 roku mógł wrócić do badań naukowych, uzyskując wsparcie ze strony Feliksa Grossa, który uczynił go swoim asystentem w Mid-European Studies Center.

W 1954 roku kandydaturę Wandycza na wykładowcę w Uniwersytecie Indiany w Bloomington zaproponował Norman J. Pounds, geograf brytyjski, który był wcześniej jego tutorem w Cambridge (Wandycz wykładał tam historię Europy Środkowo-wschodniej i historię dyplomacji). W latach 1966–1997 jako profesor zwyczajny był kierownikiem katedry im. Bradforda Durfee na Uniwersytecie Yale. Zajmował na tej uczelni liczne stanowiska administracyjne: był dyrektorem studiów dyplomowych na wydziale historii oraz dyrektorem w Council on Russian and East European Studies (1967–1972, 1976–1979) i w Language and Area Center (1974–1976, 1981–1983). W latach 1963–1966 był pracownikiem naukowym w Russian Research Center w Uniwersytecie Harvarda. W 1967, 1969 i 1975 roku wykładał jako *visiting professor* na wydziale historii Columbia University.

Stáže naukowe odbył w Uniwersytecie Harvarda w Russian Research Center (1963–1965), Uniwersytecie Jagiellońskim (1972–1973, 1977–1978), Uniwersytecie Karola w Pradze (1973) i Fundacji Rockefellera, Villa Serbelloni, Bellagio (1975), Institut für Wissenschaften von Menschen w Wiedniu (1993), Uniwersytecie w Göteborgu (1994), Central European University w Budapeszcie (1995), Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas w Lipsku (1997).

Był członkiem: American Historical Association (przewodniczący Conference of Eastern Europe 1988–1992), Czechoslovak Society of Arts and Sciences of America (członek zarządu od 1988), Polskiego Instytutu Naukowego w Ameryce (członek zarządu 1988–1999, prezes 1999–2008), Académie Libre des Sciences et des Lettres (1963), Polskiej Akademii Umiejętności (członek zagraniczny od 1991), Polskiej Akademii Nauk (członek zagraniczny od 1993), Polskiego Towarzystwa Historycznego (członek honorowy od 1992), American Association for Advancement of Slavic Studies (członek honorowy od 2006), Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie, Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce (członek zarządu od 1976), członkiem zarządu Fundacji „Pomoc Polakom na Wschodzie” (1991–1994), członkiem rady nadzorczej Fundacji Instytutu Artes Liberales (1999), członkiem komisji selekcyjnych International Research and Exchanges Board i American Council of Learned Societies (1969, 1979–1983), członkiem międzynarodowej rady konsultacyjnej przy Instytucie Studiów Politycznych PAN (1993), członkiem amerykańsko-polskiego komitetu polskiego wydania *Encyclopedia Britannica* (1997).

Uczestniczył także w życiu politycznym, m.in. jako członek Rady Naczelnej PRW Niepodległość i Demokracja (1951–1994), zasiadał także w zarządzie Związku Polskich Federalistów w Wielkiej Brytanii (1953)³.

Wchodził w skład komitetów wydawniczych periodyków: „International History Review”, „Kosmas”, „Polin”, „Polish Review”, „Niepodległość”, „Przegląd Wschodni”, „Slavic Review” oraz serii „Annales of Communism” (Uniwersytet Yale).

Profesor Wandycz dwukrotnie otrzymał Nagrodę im. G. L. Beera przyznaną przez American Historical Association w 1962 — za książkę *France and Her Eastern Allies, 1919–1925* i w 1989 za książkę *The Twilight of the French Eastern Alliances 1926–1936: French-Czechoslovak-Polish Relations from Locarno to the Remilitariza-*

³ O udziale P. Wandycza w ruchu federalistycznym zob.: S. Łukasiewicz, *Trzecia Europa. Polska myśl federalistyczna w Stanach Zjednoczonych 1940–1971*, Warszawa–Lublin 2010, s. 326–348.

tion of the Rhineland. Był też laureatem następujących wyróżnień: Nagrody Instytutu Józefa Piłsudskiego (1973), Nagrody Fundacji Alfreda Jurzykowskiego (1976), Nagrody im. W. Vucinicha przyznawanej przez American Association for the Advancement of Slavic Studies (1989), Nagrody im. A. Lenkiewiczza Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie (1991), Nagrody im. Oskara Haleckiego Polskiego Instytutu Naukowego w Ameryce (1997), Nagrody „Przeglądu Wschodniego” im. Aleksandra Gieysztor (2004), Nagrody Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego (2006). Został też odznaczony: Medalem im. J. Hlavki przyznawanego przez Czechosłowacką Akademię Nauk (1992) oraz Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1995). Otrzymał również doktoraty honoris causa: Uniwersytetu Wrocławskiego (1993), Université Paris I – Sorbonne (1997), Uniwersytetu Jagiellońskiego (2000).

Piotra Wandycza uhonorowało również lubelskie środowisko historyków. 26 marca 2004 Senat Akademicki, na wniosek Rady Wydziału Nauk Humanistycznych z dnia 17 września 2003 w głosowaniu nadał historykowi tytuł doktora honoris causa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Recenzentem Jego dorobku naukowego był m.in. Jerzy Kłoczowski⁴.

Historykowi poświęcono też kilka książek pamiątkowych⁵. Bibliografia jego prac jest również imponująca. Emigracyjny historyk jest autorem ponad 400 artykułów, recenzji oraz blisko 20 książek⁶. Wandycz zajmował się różnymi zagadnieniami z zakresu historii. Jednym z jego głównych nurtów badawczych były dzieje Europy Środkowo-wschodniej⁷. Najważniejszą pracą w tym zakresie jest *The Price of Freedom. A History of East Central Europe from the Middle Ages to the Present* (1992, wyd. II 2003). Polski przekład *Cena wolności. Historia Europy Środkowo-Wschodniej od średniowiecza do współczesności*, ukazał się w 1995, kolejny uzupełniony w 2003. Książka została przełożona na języki: litewski (1997), czeski (1998, wyd. II 2004), węgierski (1998), bułgarski (1999), włoski (2000) i chorwacki (2004).

Kolejny ważny kierunek badań to historia dyplomacji⁸. W 1956 roku ukazała się rozprawa poświęcona problematyce konfederacji polsko-czesko-słowackiej w latach 1940–1943 i stosunku do nich wielkich mocarstw zatytułowana *Czechoslovak-Polish Confederation and the Great Powers 1940–43* (wyd. II 1979). Dość istotnym wkładem w dzieje dyplomacji dwudziestolecia międzywojennego były prace: *France and her Eastern Allies 1919–1925. French-Czechoslovak-Polish Relations from the Paris Peace Conference to Locarno* (1962, wyd. II 1974), *The Twilight of French Eastern Al-*

⁴ Piotr Stefan Wandycz. *Doktor honoris causa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. I. Pachcińska, Lublin 2004.

⁵ Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej 1995 t. 30; *Ideology, Politics and Diplomacy in East-Central Europe*, red. M. B. Biskupski, Rochester 2003; *Studia z dziejów Polski i Europy w XIX i XX wieku. Księga dedykowana Profesorowi Piotrowi Stefanowi Wandyczowi*, red. J. Faryś, R. Nir i M. Szczerbiński, Gorzów Wielkopolski 2004; *The Polish Review* 2013 z. 1; *Kwartalnik Historyczny* 2013 z. 1.

⁶ *Bibliografia prac profesora Piotra S Wandycza*, Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej 1995 t. 30, s. 17–26; *Writings of Piotr S. Wandycz*, [w:] *Ideology, Politics and Diplomacy in East-Central Europe*, s. 242–259; B. Rynkiewicz, *Bibliografia prac Piotra Stefana Wandycza*, [w:] *Studia z dziejów Polski i Europy w XIX i XX wieku*, s. 13–30; *Bibliografia prac Piotra Wandycza [lata 1944–2013]*, [w:] *Piotr Wandycz. Historyk*, s. 217–241.

⁷ R. Stobiecki, *Europa Środkowo-Wschodnia w myśli historycznej Piotra Wandycza*, [w:] *Piotr Wandycz. Historyk*, s. 15–28.

⁸ H. Bułhak, *Dwaj ministrowie spraw zagranicznych Rzeczypospolitej: Aleksander Skrzyński i August Zaleski w ujęciu Piotra Wandycza (kilka uwag)*, [w:] *Piotr Wandycz. Historyk*, s. 91–102.

liances 1926–1936. French-Czechoslovak-Polish Relations from Locarno to the Remilitarization of the Rhineland (1988). W syntetycznym zarysie dał obraz polskiej dyplomacji 1914–1945 (*Polish diplomacy 1914–1945. Aims and Achievements. A Lecture in English and Polish*, 1988, tłum. pol. *Z dziejów dyplomacji*, 1988, wyd. II 1989).

Część jego prac była poświęcona XIX stuleciu⁹. Stale obecnej w pracach Piotra Wandycza historii Polski, poświęcił osobny tom-syntezę dla lat 1795–1918. Jest to historia narodu polskiego na ziemiach Rzeczypospolitej w latach zaborów, uwzględniająca stosunki między Polakami a innymi narodami na tym wielkim obszarze (*The Lands of Partitioned Poland 1795–1918* (1974, wyd. II 1993, wyd. III 1996; tłum. pol. *Pod zaborami. Ziemie Rzeczypospolitej w latach 1795–1918*, 1994). Jest ona siódmym tomem niedokończonych dwunastotomowej *A History of East Central Europe* pod redakcją Petera F. Sugara i Donalda W. Treadgolda. Z kolei historii powszechnej tego samego okresu dotyczyła praca: *Pax Europea. Dzieje systemów międzynarodowych w Europie 1815–1914* (2003).

W dorobku Wandycza nie brakuje refleksji nad dziejami II Rzeczypospolitej¹⁰. Osobną pracę historyk poświęcił stosunkom polsko-sowieckim w kluczowych latach 1917–1921 (*Soviet–Polish Relations 1917–21*, 1969). Inne prace to: *August Zaleski, minister spraw zagranicznych RP 1926–32 w świetle wspomnień i dokumentów* (1980), *Polska a zagranica* (1986, artykuły, recenzje, dokumenty poświęcone historii dyplomacji okresu międzywojennego opublikowane w latach 1958–1983), *Z Piłsudskim i Sikorskim. August Zaleski, minister spraw zagranicznych w latach 1926–1932 i 1939–1941* (1999), *Aleksander Skrzyński, minister spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej* (2006).

Pewne zasługi ma Wandycz w naświetleniu stosunków polsko-amerykańskich¹¹. Mowa tu o książce: *The United States and Poland* (1980). Jej fragmenty wyszły w „drugim obiegu” pod tytułem *Stracone szanse. Stosunki polsko-amerykańskie 1939–1987* (1987). Oprócz historii Wandycz zajmował się też naukami politycznymi¹², czego wyrazem jest książka *Zjednoczona Europa. Teoria i praktyka* (1965) napisana wspólnie z Ludwikiem Frendlem. Część mniejszych rozpraw ukazała się kilka lat temu w zbiorze *O czasach dawniejszych i bliższych. Studia z dziejów Polski i Europy Środkowo-Wschodniej* (2009). Na koniec należy wspomnieć o książce *O federalizmie i emigracji. Reminiscencje o rzeczach istotnych i błahych* (2003), będącej wywiadem-rzeką z historykiem, przeprowadzonym przez Sławomira Łukasiewicza.

Piotr Wandycz był jednym z filarów spośród historyków związanych z paryską „Kulturą” i „Zeszytami Historycznymi” (1962–2010)¹³. Obok Tadeusza Wyrwy opublikował w „Zeszytach Historycznych” najwięcej, bo aż 109 artykułów i recenzji¹⁴.

⁹ M. Filipowicz, *Piotr Wandycz jako historyk dziewiętnastego wieku*, [w:] *Piotr Wandycz. Historyk*, s. 77–90.

¹⁰ M. Kornat, *Piotr Wandycz i historyczne dylematy II Rzeczypospolitej*, [w:] *Piotr Wandycz. Historyk*, s. 29–61.

¹¹ J. Borzęcki, *Polityka Stanów Zjednoczonych wobec Polski w czasie wojen światowych i między nimi w ujęciu Piotra Wandycza*, [w:] *Piotr Wandycz. Historyk*, s. 103–142.

¹² S. Łukasiewicz, *Piotr Wandycz wobec polityki i nauk politycznych*, [w:] *Piotr Wandycz. Historyk*, s. 143–158.

¹³ M. E. Ptasńska, *Piotr Wandycz a Jerzy Giedroyc i Instytut Literacki w Maisons-Laffitte*, [w:] *Piotr Wandycz. Historyk*, s. 159–190.

¹⁴ M. Kozłowski, S. Łukasiewicz, *Środowisko „Zeszytów Historycznych” — próba portretu*, [w:] *„Zeszyty Historyczne” z perspektywy półwiecza*, red. S. M. Nowinowski i R. Stobiecki, Warszawa–Łódź 2017.

Wandycz był promotorem dziesięciu prac doktorskich. Do grona jego uczniów należą m.in.: Anna M. Cienciala (*Polish Foreign Policy and the Western Powers, January 1938–April 1939. A Study in the Interdependence of Eastern and Western Europe*, 1962), Harald von Rikhoff (*German–Polish Relations 1918–1933*), Mieczysław B. Biskupski (*The United States and the Rebirth of Poland, 1914–1918*, 1981), Neal Pease (*Poland, the United States and the Stabilization of Europe, 1924–1933*, 1982) czy Jerzy Borzęcki (*Soviet–Polish Peace of 1921 and the Creation of Interwar Europe*).

Profesora Piotra Wandycza poznałem osobiście 18 maja 2007 roku na Zamku Lubelskim. Miały tam miejsce uroczystości piętnastolecia Towarzystwa Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej i pięciolecia Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej w Lublinie. Od tamtego czasu byłem z profesorem w stałym kontakcie. Zawsze był chętny do pomocy, często sugerował nowe tropy badawcze i udzielał pomocne wskazówki. Jego listy były zawsze bardzo rzeczowe. Był kopalnią informacji na temat środowiska polskich historyków w USA, zarówno emigrantów, jak i Amerykanów polskiego pochodzenia. Piotr Wandycz był przewodnikiem, który potrafił napisać, że określenie „duchowy/mentalny uczeń” w określeniu do szkół historycznych brzmi zupełnie dziwnie¹⁵. Podzielił się ze mną wiedzą o swojej przyrodniej siostrze Annie Marii Mars, która przed wojną obroniła doktorat z zakresu historii sztuki na Uniwersytecie Jagiellońskim¹⁶.

29 lipca 2017 roku profesor Piotr Wandycz odszedł. Nauka polska i amerykańska utraciła nie tylko ważnego człowieka, lecz także ważnego świadka historii. Odszedł wybitny historyk, człowiek silnego charakteru, wierny głoszonym zasadom.

Michał Kozłowski (Lublin)

¹⁵ List e-mail do autora z 19 października 2011.

¹⁶ Anna Maria Mars (1904–1989), historyk sztuki, bizantynolog. Absolwentka historii sztuki na UJ (1927). Od 1926 pracowała w Katedrze Historii Sztuki Narodów Słowiańskich UJ (1928–1931 jako młodszy asystent). Doktorat (1931) obroniła pod kierunkiem V. Molè. W czasie wojny pracowała w Ministerstwie Prac Kongresowych. W 1951 udała się wraz z rodziną do USA. W 1988 wróciła do Polski.